

BUGARSKO TRŽIŠTE ŠTAMPE – GDJE JE TU KVALITET?

Alexander Boytchev

28. juli 2004.

Bugarska se nalazi na Balkanskom poluostrvu. Kao dio tog regiona, zbog političke korektnosti nazvanog Jugoistočna Evropa, u toku proteklih 14 godina ona je prolazila kroz ekonomske, političke i društvene promjene. Bugarska medijska scena odslikava promjene koje su se dešavale u toku ovih godina – skoro završena privatizacija, ulazak domaćih i stranih privatnih investitora, ogromna raznolikost radio i TV programa i štampanih izdanja, kriza identiteta i primjetan nedostatak kvalitetnog novinarstva. Bugarski su mediji, na putu ka Evropi, kao i bugarski građani – zbunjeni, sa izgubljenim smislom za vrijeme, obuzeti osjećajem ravnodušnosti i tek intuitivno nalaze pravi put u haosu.

Bugarsko tržište štampe 2004. godine je relativno stabilno. Nakon burnih devedesetih, kada su se novine stvarale i prestajale da postoje skoro svake godine, trenutno postoji devet nacionalnih dnevnih listova, tri nacionalna sedmičnika i više od 50 regionalnih izdanja. Tržištem dominira njemački medijski holding Westdeutsche Allgemeine Zeitung (WAZ) koji je ušao u Bugarsku u toku krize 1997. godine. Nakon toga je praktično uspostavio monopol na tiraže, kao i na prihode od oglašavanja. WAZ posjeduje dva velika dnevnika – “24 chasa” (24 sata) i “Trud” (Rad), kao i sedmični list “168 chasa” (168 sati).

Štampa političkih stranaka praktično ne igra nikakvu ulogu u formiranju javnog mnjenja. Partijski list konzervativnog Saveza demokratskih snaga (UDF) “Demokratsia” je ugašen 2002. godine. Dnevnik “Duma” (Riječ), koji je naslijedio partijski list iz komunističke ere “Rabotnicesko Delo” (Radničko djelo), ostao je glasnik reformisane Bugarske socijalističke partije (BSP), ali je pretrpio niz padova nakon što je u proteklih šest godina dva puta promijenio vlasnika (firme bliske BSP). Budućnost ove novine je trenutno dosta nesigurna. Tiraži partijske štampe su niski i njihov uticaj je usmjeren ka relativno maloj društvenoj grupi tvrdolinijaša.

Opšte razočaranje u politiku i politički sistem i opadajući entuzijizam iz devedesetih godina, kada je u društvu došlo do ozbiljne polarizacije među ljudima desnih i lijevih političkih uvjerenja, lišili su partijsku štampu čitalaca, a time i oglasa. Partijska štampa je nestala, ali to ne znači da je opao interes političara za medije. Dapače, kontrola nad državnim nacionalnom televizijom je čak porasla i u mnogim istraživanjima nevladinih organizacija se situacija u Bugarskoj opisuje kao rizična po slobodu govora.

Za razliku od elektronskih medija, vlasništvo u oblasti štampe je dosta jasno i sadrži manje upitnika. Međutim, to ne znači da su pritisci na slobodu govora manji. Pored WAZ i nekih ozbiljnijih bugarskih investitora, na tržištu ima i ljudi čiji kapital je upitan. Naprimjer, investicije izraelskog biznismena Michaela Cornija. Michaelu Corniju je u Izraelu suđeno za pranje novca (kasnije je oslobođen optužbi). U Sjedinjenim Državama, Cornija su bivši partneri iz "Trans World Group", braća Rubin, optužili za ucjenu i ubistvo. Međutim, američki sud je odbio da mu sudi jer su navodni zločini počinjeni u Rusiji. Corni je iz Bugarske protjeran 2000. godine nakon što je označen kao prijetnja nacionalnoj bezbjednosti. To, međutim, nije spriječilo njegove buduće investicije u ovoj zemlji i u dva dnevnika – "Standart" (Standard) i "7 Dni Sport" (Sedam dana sporta).

Dnevnik "Novinar" se takođe dovodi u vezu s određenim ekonomskim interesima. Ova novina je u vlasništvu firmi koje su povezane s bivšim opštinskim strukturama. Ima tvrdnji da su firme povezane s bugarskom mafijom privatizovale određenu opštinsku imovinu u Sofiji. Cilj ovih tvrdnji je da pokažu da u bugarskoj štampi nema toliko političkog, koliko ekonomskog pritiska. Zbog poslovnih interesa vlasnika novina, uredništvo se suzdržava od istraživanja ili komentarisanja određenih problema u zemlji, ili čini upravno suprotno – pridaje im preveliku važnost, istjeruje stvari do kraja i preuzima vodstvo pretvarajući se da služi javnim interesima ili pokazujući spremnost da brani pravdu. Takvo ponašanje je moguće iz više razloga. Tržište oglašavanja u Bugarskoj je hronično nestabilno i određuje ga volja male grupe ljudi. Pretplatnička baza novina je dosta niska i procjenjuje se na 10 do 20 posto, prema zvaničnim podacima iz samih novina. Ustvari, ovi procenti su možda još i niži. Ovo sve znači da se oglašavanje čini jedinim ozbiljnim generatorom prihoda, naročito u svjetlu stalno niskih tiraža. Međutim, s obzirom na činjenicu da publikacije WAZ, prema zvaničnim statistikama, uzimaju više od dvije trećine prihoda od oglasa, čini se da ostala izdanja nemaju drugog

izbora nego da ih finansiraju vlasnici čiji su interesi u raznim drugim ekonomskim oblastima.

O ovom zatvorenom ekonomskom krugu i tendenciji služenja kompanijama kao sredstvo za odnose s javnošću svjedoči istraživanje nevladine organizacije Freedom House sprovedeno početkom 2004. godine. Prema ovoj studiji, najizraženiji problemi bugarskih medija su politička kontrola nad državnim emiterima i manipulisanje oglašavanjem, što ugrožava poziciju nezavisnih medija, naročito na lokalnom i regionalnom nivou. Pritisci na štampu dolaze i od vlasti i od kriminalnih organizacija. Još uvijek ima nasilja nad novinarima, uglavnom kao posljedica organizovanog kriminala i klime nekažnjavanja zbog slabog pravosuđa. Određen broj novinara je napadnut 2003. godine zbog istraživanja kriminalnog podzemlja. U takvom okruženju, mnogi novinari praktikuju samocenzuru, dok istraživačko novinarstvo o korupciji i organizovanom kriminalu predstavlja rijetkost.

Samocenzura dovodi do pada kvaliteta objavljenih tekstova. Pad kvaliteta automatski dovodi do smanjenja pažnje čitalaca. Opadajući tiraži predstavljaju činjenicu, iako nema zvanične statistike koja bi pružila precizne cifre o ovim promjenama. Početkom 2003. godine je formiran Revizorski ured za tiraže, ali on još uvijek nije u stanju da počne pravilno djelovati i pružati nezavisne podatke o situaciji na tržištu. Nema sumnje da je pad tiraža uticao na sve učesnike na tržištu i da je došlo do iznenađujućeg porasta tiraža tabloida. Posebno mjesto u oblasti štampe je rezervisano za novine koje se bave problemima penzionera u zemlji. Kao i u svim bivšim socijalističkim republikama, ovi ljudi su najgore prošli u reformama, a s druge strane, njihov broj je veliki. Izdavači ovih novina uspijevaju poslovati uz dobit, iako svoja izdanja prodaju po cijenama manjim od 30 stotinki (ispod 15 euro centi).

Većina izdavača uvijek objašnjava kretanje tiraža osiromašenjem bugarskog kupca. To je pogodno objašnjenje, često praćeno rasuđivanjem da stvarni tiraži mogu i opasti, ali da takozvani društveni tiraž (tj. broj ljudi koji pročitaju jedan primjerak novina) raste. Cijena novina (između 20 stotinki i 2 lewa, odnosno 10 euro centa i jednog eura) je još jedan razlog da ih Bugari ne kupuju u ovim teškim vremenima – u ovoj zemlji možete kupiti hljeb, mlijeko ili čak dvije kafe za cijenu jedne novine.

Dvije i po godine prije zvaničnog ulaska u Evropsku uniju, bugarsko društvo se još uvijek suočava sa previše neriješenih pitanja. U međuvremenu, mediji ne treba da se plaše za svoj opstanak uprkos opadajućim tiražima. Tendencija posmatranja izdavačke kuće kao običnog preduzeća, koje na prvom mjestu mora biti profitabilno, ugrožava njenu društvenu funkciju. Tačno je da danas novinar nezavisan od vanjskih uticaja predstavlja utopiju. Bugarske publikacije, međutim, tek treba da se suoče sa izazovom stvaranja i formiranja autora sposobnih da izraze mišljenje i građanski stav – uprkos ili upravo zbog interesa svojih izdavača.

Alexander Boytchev radi za sedmičnik Capital (Kapital), poslovno orijentisanu publikaciju koja važi za jednu od najvažnijih i najuticajnijih bugarskih novina.